

Date: 9th June-2025

“BOLA NUTQINING TURLI KAMCHILIKLARINI INTERFAOL O‘YINLAR
ORQALI BARTARAF ETISHNING AHAMIYATI”

Shukurova Madina Uktamovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarning tovush kamchiliklarini bartaraf etish ustida olib boriladigan ishlarning mohiyati va amaliy ahamiyati.

Kalit so‘zlar: Nutq kamchiligi, rinolaliya, dizartriya, tovush korreksiyasi, tashxis qo‘yish, aqliy rivojlanish, psixologik holat, amaliyot.

Bugungi ta’limda nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarni ta’lim masalalarini korreksion pedagogik va psixologik ta’lim jarayonlariga alohida e’tibor jalb etilyapti. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning umumiy rivojlanmaganligini (Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarni) tekshirish va uni bartaraf qilish masalasi hozirgi kunda katta qiziqish uyg‘otmoqda, uni nazariy va amaliy jihatdan chuqurroq o‘rganishni talab etadi. Eshitishi va intellekti normada bo‘lgan bolalarda nutqning umumiy rivojlanmaganligi deganda nutq analogiyasining shunday formasi tushuniladiki, bunda nutqning barcha tarkibiy qisimlarining shakllanishi buzilgan bo‘ladi. (Nutqning fonetik-fonematik, leksik va grammatik tamoni) nutqning to‘liq rivojlanmaganligini ajratgan holda R.E. Lvina (1951-yil) takidlab o‘tganidek, bu nuqson patologiyasining qandaydir, bir shakli bo‘lmasdan balki turli xil sabablar mexanizmlar orqali sodir bo‘ladi va tegishli nuqsonlar va alomatlari har xil bo‘lgan tuzilmaga ega. U ta’kidlab o‘tganidek, mana shu buzilishning tuzilishi va sabablarini tahlil qilishda nutq faoliyati buzulishining muayyan yetakchi komponentlariga va uning xarakteriga tayanish kerak. Shu qoidaga muvofiq qoida nutqning dezartriya, rinologiya, analogiya tufayli to‘la rivojlanmaganligi va nutqning birlamchi to‘la taraqqiy etmagan hamda intellekti va normal etishni birlamchi saqlangan bolalarning chala taraqqiy etganligi ko‘rinadi. Nutqi to‘liq rivojlanmaganlik ilmiy tushuncha bo‘lib, u sobiq ittifoq PFA defektalogiya ilmiy-tadqiqot institutining logopediya sektorida ishlab chiqilgan va mamlakatimiz logopediyasining ravnaq topishida eng samarali yutuqlaridan biridir. PFA defektalogiya ilmiy tadqiqot institutining laboratoriyasida barcha turdagi nutqning buzilishlarini o‘rgandilar. Nutqi buzilgan bolalarning maxsus o‘qitishi va tarbiyalanishining ilmiy jihatdan asoslangan yo‘llarini ishlab chiqish muhimdir. Shu munosabat bilan zamonaviy logopediya yaqqol ifodalangan pedagogik yo‘nalishini alohida kasb sifatida e’tiroflidir. Nutqi to‘la rivojlanmaganlik bolalar psixik faolligini sezilarli darajada pastligi, nutqiy aloqa motivatsiyasining bo‘shlig‘i bilan ajralib turadilar, ular apatik, befarq, tez to‘quvchan negativ, emotsional, reaksiyalarning yuzaga chiqishiga passiv bo‘ladilar yoki aksincha o‘zlarini tuta bilmaydilar, kam mahsuliy faoliyatga egadir. Psixomotor funksiyalarning shakllanmaganligining yoki ularning rivojlanishida ancha orqada qolish bolalarda o‘z o‘ziga xizmat qilishida bir qator qiyinchilikarni keltirib chiqaradi: nozik ixtiyoriy

Date: 9th June-2025

harakatlarni talab qiluvchi holatlar (tugma qadashi va x/z). Bu qiyinchiliklar fazoviy orientirofkaning buzilishi natijasida yanada kuchayadi. Bunday bolalarda fazoviy orentirovka bo'yicha topshiriqlar bevosita iltimos orqaligina bajarilishi mumkin. Bundan tashqari nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda fazoviy gnozis va praksis buzilishlar ko'riladi.

Adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida biz shuni guvohi bo'ldikki, ko'pgina mamlakatlarda ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlari ko'p foizni o'z ichiga oladi. Bu nutq nuqsonlari turli mamlakatlarda turlicha tarqalgan. Bolaning yashash sharoitiga qarab nutq nuqsonlari turlicha ko'rinadi. Birgina AQSHga 5-21 yoshar aholi ichida nutqi buzilgan 200.000 kishi uchraydi. Qator xorijiy tadqiqotchilar xisoblashlaricha, xar bir bolalarining 7-8 tasida nutqi to'la rivojlanmaganligi ko'zga tashlandi. Nutq to'liq rivojlanmaganlik 7 yoshar bolalarning (maktab yoshidagi) 10-13 foizida qayd etildi. Bu kamchilik olti yashar bolalarning 10-15 foizida, 10-14 yashardagilarning 5 foizida ko'rindi.

Bolalarda nutqning to'liq rivojlanmaganligi kabi eng murakkab nutq nuqsonini keltirib chiqaradigan sabab: otadan psixik kasalliklar bo'lishi, alkogonizm, onadagi alkogonizm, psixik og'ir salomatlik kasalliklar onaning homiladorlik vaqtida kun tartibiga rioya qilmasligi, tug'ruqning og'ir o'tishi (tug'riqning tez bo'lishi, bolaning aspiksiya bilan tug'ilishi, tug'riqdagi travmalar) kamqonlik, raxit, ichki organlar kasalliklarini asoratlari, umumiy salomatlik zaifligi, tug'riqdan keyingi davrda bolalardan bo'lgan genetik kasalliklar bo'lishi mumkin. Bundan tashqari ishtimoiy sharoitlar oilada ikki tillilik, pedagogik jihatdan qarovsizligi natijasida ham kuzatilishi mumkin. To'liq ifodalangan nutq buzilishlari hammadan ko'proq miyaning po'stloq, ayniqsa peshona, chakka liqildoq bo'limlari shikastlanganda yuzaga chiqadi. Nutq buzilishlarini tahlil qilishda miyaning qaysi joyi zararlanganligiga qarab taraqqiy etuvchi bola miyasining katta qon konfensator imkoniyatlari borligini hisobga olmog'i kerak. Miyaning qachon shikastlanganligi nutq yetishmovchiligi tuzilmasiga va kompensatsiya jarayonlariga katta ta'sir qiladi. Hozirgi vaqtda tasdiqlanishiga, ko'p jihatdan, umuman, miya rivojlanishi nuqsonining harakteri zararlanishining vaqtiga aloqador bo'ladi. Turli xil zararlar (infeksiyalar, zararlanishlar) ta'siri ostida odamga ilk embriogenes davrida miya eng og'ir darajada shikastlanadi. Noxush shart sharoitlarda bolaning ona qorni ichdagi hayot davomida harakatlari nutq va aql buzilishlari ro'y bergan holda umuman butun miyaning to'la rivojlanmasligidir. Mana shu zararlanishlar natijasida ko'p hollarda nutqning to'liq rivojlanmay qolishi ko'rinadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqi to'liq rivojlanmaganligi har xil darajada namoyon bo'lishi mumkindir. Qabul qilingan nutq bo'lmastlikdan to'la leksik grammatik va fonetik-fonematik rivojlanmaganlik elementlari ifodalangan, yoyiq jumla tuza olmaslikkacha boradigan nutq rivojlanmasligi shular qatoriga kiradi. tengdoshlariga nisbatan orqada qolish, nutq buzilishlarining turli ko'rinishlari uchraydi. Har bir nutq kamchiligi o'ziga xos tarzda namoyon bo'lib, u bola rivojlanishiga turlicha salbiy ta'sir qiladi. Nutq buzilishlariga ega bolalarni nutqga ko'pincha normal rivojlanishdan orqada qolishi, aqliy-hissiy sferalarini takomillashtirmasligiga sabab bo'ladi; bolalarni maktabgacha tayyorlashda bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bolalarda

Date: 9th June-2025

uchraydigan nutqiy nuqsonlar turli ko'rishlarda namoyon bo'ladi. Ba'zi bolalarda nutqning tovush talaffuz tamonidan kamchilik bo'lsa boshqalarda esa nutqning to'liq rivojlanmaganligini yoki nutqning tempi, ritmida kamchiliklar uchraydi.

Normal rivojlanayotgan 6-7 yoshli bolaning umumiy va nutqiy rivojlanishi darajasi maktabda ta'lim olishga turli jtomondan yetarli ko'nikmalarga ega bo'lishini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'ktam qizi Buxoro, S. M. (2022). BOLANING NUTQINI RIVOJLANTIRUVCHI O'YINLAR. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 484-486.
2. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). Speech grow up in training using interactive methods. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 357-360.
3. Oktam's, S. M. (2023). Methods and Tools of Speech Development of Small Group Children in Preschool Education Organization. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(9), 104-108.
4. O'ktam qizi Shukurova, M. (2023). The importance of genres of folklore in the education of preschool children. *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN*, 1(5), 96-99.
5. Shukurova, M. (2023). METHODS AND METHODS OF INCREASING CHILDREN'S SPEECH IN A PRESCHOOL ORGANIZATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 477-480.
6. Shukurova, M. O. K. (2024). Growing children's speech in the process of introducing them to the environment and nature. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 130-135.
7. Shukurova, M. (2024). OILADA FARZAND TARBIYASIDA OTANING ROLI. *ZAMONAVIY TARAQQIYOTDA ILM-FAN VA MADANIYATNING O'RNI*, 3(2), 162-167.
8. O'ktamovna, S. M. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA TABIAT BURCHAGINI TAYYORLASH. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 661-667.
9. O'ktamovna, S. M. (2024). EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PRIMARY GRADES. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 654-660.
10. O'ktamovna, S. M. (2024). PREPARATION OF THE NATURE CORNER IN PRESCHOOL EDUCATION. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 675-681.
11. O'ktamovna, S. M. (2024). BOLALAR NUTQINING TOVUSH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH. *PEDAGOG*, 7(5), 48-55.
12. O'ktamovna, S. M. (2024). BOLALARNING IJTIMOY-EMOTSIONAL RIVOJLANISHINI QO'LLAB-QUVVATLASH USULLARI. *Methods of applying innovative and digital technologies in the educational system*, 1(2), 223-228.
13. O'ktamovna, S. M. (2024). BOLALARDA INDIVIDUAL RIVOJLANISHNING NEVROLOGIK ASOSLARI. *Methods of applying innovative and digital technologies in the educational system*, 1(2), 211-216.

Date: 9th June-2025

14. O'ktamovna, S. M. (2024). BOLALARDA HISSIY-INTELLEKTUAL RIVOJLANISH VA UNING TA'LIM JARAYONIGA TA'SIRI. *Methods of applying innovative and digital technologies in the educational system*, 1(2), 205-210.
15. O'ktamovna, S. M. (2024). BOLALARDA NUTQ RIVOJLANISHI: NAZARIYA VA AMALIY YONDASHUVLAR. *Methods of applying innovative and digital technologies in the educational system*, 1(2), 217-222.
16. Shukurova, M., & Hoshimova, M. (2024). SAHNALASHTIRISH FAOLIYATI VOSITASIDA BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVINI YO'LGA QO'YISH. *Modern Science and Research*, 3(11), 547-550.
17. Shukurova, M., & Artikova, N. (2024). TARBIYACHI NUTQI UCHUN ZARUR BO'LGAN PEDAGOGIK TALABLARNING AHAMIYATI. *Modern Science and Research*, 3(11), 530-533.
18. Шукурова, М. У. (2024). ПОДГОТОВКА УГОЛОКА ПРИРОДЫ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(3), 668-674.
19. SHUKUROVA, M. (2024). NEUROPEDAGOGY AS A FOUNDATION FOR INCREASING THE EFFECTIVENESS OF THE EDUCATIONAL PROCESS. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 5(07), 1-8.
20. O'ktamovna, S. M. (2025). TARBIYACHI PEDAGOGNING NUTQ MADANIYATINING AHAMIYATI. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(2), 317-320.
21. Uktamovna, S. M. (2025). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR UCHUN MATEMATIK TOPSHIRIQLARNI TUZISH. *Prospects for innovative technologies in science and education*, 2(2), 19-24.
22. Uktamovna, S. M. (2025). MIQDOR VA HAJM TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH. *The latest news and research in education*, 2(2), 26-31.
23. Uktamovna, S. M. (2025). MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI. *The latest news and research in education*, 2(2), 7-13.
24. Uktamovna, S. M. (2025). MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI. *The latest news and research in education*, 2(2), 7-13.
25. Uktamovna, S. M. (2025). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR UCHUN SON VA SANASH TUSHUNCHALARI. *The latest news and research in education*, 2(2), 14-19.
26. Uktamovna, S. M. (2025). RAQAMLAR VA ULARNING YOZUVINI O'RGATISH METODIKASI. *Prospects for innovative technologies in science and education*, 2(2), 25-30.
27. Uktamovna, S. M. (2025). FAZOVIY TASAVVURLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. *Prospects for innovative technologies in science and education*, 2(2), 1-6.

Date: 9th June-2025

28. Uktamovna, S. M. (2025). MATEMATIK FAOLIYATDA DIDAKTIK O 'YINLARDAN FOYDALANISH. *Prospects for innovative technologies in science and education*, 2(2), 13-18.
29. Uktamovna, S. M. (2025). GEOMETRIK SHAKLLARNI O 'RGATISH METODIKASI. *The latest news and research in education*, 2(2), 20-25.
30. Uktamovna, S. M. (2025). VAQT TUSHUNCHASINI SHAKLLANTIRISH USULLARI. *Prospects for innovative technologies in science and education*, 2(2), 7-12.
31. Uktamovna, S. M. (2025). MAKTABGACHA TA'LIMDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA MATEMATIK TASAVVURLARNI RIVOJLANTIRISH. *The latest pedagogical and psychological innovations in education*, 2(2), 14-20.
32. Uktamovna, S. M. (2025). DIALOGLAR ORQALI MULOQOT KO 'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 2(1), 64-69.
33. Uktamovna, S. M. (2025). MATN VA TASVIR ASOSIDA HIKOYA TUZISH. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 2(1), 70-75.
34. Uktamovna, S. M. (2025). SO 'Z BOYLIGINI OSHIRISH USULLARI. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 2(1), 58-63.
35. O'ktamovna, S. M. (2025). SAVOL-JAVOB ASOSIDA MULOQOTNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 2(1), 27-32.
36. Uktamovna, S. M. (2025). TUSHUNCHALARNI NUTQDA TO 'G 'RI IFODALASH. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 2(1), 21-26.
37. Uktamovna, S. M. (2025). QISQA SHE'R VA ERTAKLARNI YOD OLISHNING AHAMIYATI VA USULLARI. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 2(1), 39-45.
38. Uktamovna, S. M. (2025). TOVUSHLARNI TO 'G 'RI TALAFFUZ QILISHNI O 'RGATISH. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 2(1), 46-51.
39. Uktamovna, S. M. (2025). MATNLARNI TINGLASH VA QAYTA HIKOYA QILISH. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 2(1), 52-57.
40. Uktamovna, S. M. (2025). NUTQNI EMOTSIONAL IFODALASH. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 2(1), 33-38.
41. Uktamovna, S. M. (2025). QO 'G 'IRCHOQLAR YORDAMIDA SAHNALASHTIRILGAN O 'YINLAR. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 2(1), 15-20.
42. Shukurova, M. O. K. Using interactive methods in speech training.

Date: 9th June-2025

43. Shukurova, M. (2024). BOLA NUTQIDA UCHRAYDIGAN TOVUSH KAMCHILIKLARINI KORREKSIYALASHNING AHAMIYATI. *Medicine, pedagogy and technology: theory and practice*, 2(9), 596-604.
44. Uktamovna, S. M. (2025). O'YINLAR VA O'YINCHOQLAR BILAN BOLA LUG'ATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(1), 596-600.
45. Shukurova, M. U. (2025). TEVARAK-ATROF BILAN TANISHTIRISH VOSITASIDA BOLA NUTQINI O'STIRISHNING AHAMIYATI.
46. O'ktamovna, S. M. (2025). BOLALARDA NUTQ HOLATINING BARQARORLIGINI. O'SUVCHANLIGINI TA'MINLASHNING AHAMIYATI. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(1), 805-809.
47. Shukurova, M. U. (2025). FOLKLOR VOSITASIDA BOLA NUTQIY FAOLLIGINI OSHIRISH. *New modern researchers: modern proposals and solutions*, 2(3), 32-38.
48. Shukurova, M. U. (2025). NUTQ O'STIRISH JARAYONIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH ORQALI LUG'AT BOYLIGINI OSHIRISH. *Modern digital technologies in education: problems and prospects*, 2(4), 11-16.
49. Shukurova, M. U. (2025). TOVUSH PAYDO BO'LISHIDA ORGANLARNING ROLI VA MEXANIZMI.

